

MOLLA HALİL el-İS'İRDÎ'NİN “RİSÂLETUN FÎ İLMİ'T-TECVÎD” ADLI ESERİ

Doç. Dr. M. Edip ÇAĞMAR

Dicle Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi

ÖZET

Bu eser Molla Halil el-İs'irdî tarafından yazılmış olup şimdiye kadar ona ait böyle bir eserin olduğundan kimse haberdar değildir. Zira onunla ilgili çalışma yapanlar bundan hiç bahsetmemişlerdir. Söz konusu eser tecvîd ilmi ile ilgili manzûm Kürtçe bir eserdir. Fasîh bir dille hemen hemen tecvîdin bütün konularından bahsetmiştir. Tecvîd açısından zorunlu tüm bilgileri kapsadığından okuyucu için yeterli ve faydalı bir eser vasfına sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Molla Halil, Tecvid, el-İs'irdî

ABSTRACT

This book was written by Molla Khalil el-İs'irdî. It hasn't been known as a book of him until today. Because no one of researchers on Molla Khalil has mentioned it. It was written in Kurdish as a rhyme about Tajvid. All subjects of Tajvid have been explained in a fluently language. It is sufficient for readers because it includes all subjects of Tajvid.

Key words: Molla Khalil, Tajvîd, al-Siirdî

GİRİŞ:

Müslümanlar başlangıçtan günümüze kadar Kur'ân-ı Kerîm'in hem doğru anlaşılmasına hem doğru bir şekilde okunmasına büyük önem vermişlerdir. Onlar Kur'ân'ın doğru anlaşılması maksadıyla başta Arap dili ve onunla ilgili ilimler olmak üzere diğer birçok ilim dallarıyla ilgilenmişlerdir. Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de bu maksatla medreselerde Arap dili ve onunla ilgili ilimlere çok önem verilmiş olup binlerce insan, yıllarını hatta bütün hayatını bu uğurda harcamıştır. Bu bölgelerde günümüze kadar devam eden medreselerde Kur'ân-ı Kerîm'in doğru okunması ile ilgili kıraat ve tecvîd ilimlerine Arapça'ya ve diğer ilimlere nazaran çok az önem verilmiştir. Bununla birlikte hem Doğu hem de Güneydoğu'daki medreselerde Kur'ân'ın tecvîdli okunmasını mühim görüp sürekli tecvîd kurallarına riayet eden ve onunla ilgili eser yazan âlimlerin olduğunu da görmekteyiz. Bu alanda eser verenlerden biri de Molla Halil el-İs'irdî'dir. Molla Halil, tecvîdle ilgili iki eser telif etmiştir. Onun kendi eserine yazdığı şerhi de sayarsak tecvîdle ilgili yazdığı eserlerin sayısı üç olmaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde Molla Halil el-İs'irdî dışında tecvîtle ilgili eser yazmış bazı âlimlerin isimleri ve eserleri aşağıda zikredilmektedir.

1-Seyda-yı Licî'nin Tecvîdi: Bu eser matbû olmadığından kimse tarafından bilinmemektedir.

2-Tecvîda Mele Mahmudê Mermerî: Bu, Kürtçe yazılmış küçük manzûm bir eserdir. Matbu değildir.

3- **Zubdetu't-tecvîd li't-tâlibi'l-mustefîd**: Bu ise, Şeyh Abdurrahman eş-Şâvirî tarafından Kürtçe olarak kaleme alınmış olup mahtûtur.

4- **Risale fi't-telaffuz bi'd-dâdı ve't-tâî**, Şeyh Mahmûd Zokaydî tarafından yazılmış olup mahtûtur. Bu eser Arapça yazılmış mensûr küçük bir risaledir.

5- **Tecvîdu'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Kürtçe manzûm bir eser olup yazarı bilinmemektedir ve matbu değildir.

6- **Tecvîdu'l-Kur'ân**, Doğubeyazitli Halife Yusuf tarafından nesir olarak yazılmış Kürtçe küçük bir risaledir. Bu eserin iki baskısı yapılmıştır. Birinci baskısı yazarın “*İrşâdu'l-ibâd*” adlı eseri ile birlikte, ikincisinde ise, yazarın “*akîdetu'l-îmân*” adlı eseri ile birlikte basılmıştır.

7- **Risâle fi'd-dâdi**. Şeyh Mehdî tarafından Arapça olarak yazılmış küçük bir risaleden ibaret olan bu eser matbudur.

MOLLA HALİL es-SİİRDÎ'NİN “RİSÂLE FÎ İLMİ'T-TECVÎD” ADLI ESERİ

A) Genel Bilgi

Eserin ismi

Eserin başında isim olarak رسالة في علم التجويد “Tevcîd ilmiyle ilgili bir risale” şeklinde bir ifade yazılmaktadır. Eserde isim olarak bundan başka herhangi bir tabir görülmemektedir. Bu nedenle biz de yukarıdaki ifadenin, bu eserin ismi olduğu düşüncesindeyiz.

Bu eserin elimizdeki nüshasının hem başında hem de sonunda açık bir şekilde onun Molla Halîl el-İs'irdî'ye ait olduğu yazılmaktadır. Risalenin elimizdeki nüshasını istinsah eden kişi müellifin torunlarından olduğundan, kapağında تأليف الجد الأكبر الملا خليل قدس سره “Büyük dede Molla Halîl'in -Allah onun sırrını kutsasın- eseri”, sonunda ise, تمت المنظومة “En yüce dede Hizanlı Siirtli ‘Umerî Halîl Efendi’ye ait İlmü't-tecvîd adlı Kürtçe manzume tamamlanmış oldu” şeklinde bir ifade kullanmıştır.

Genelde Molla Halîl'in yirmi altı dolayında eserinden bahsedilmektedir.¹ Ancak kimse elimizdeki bu eserin ona aidiyetinden söz etmemiştir. Bu risâle ile Molla Halîl'in kitaplarının sayısı yirmi yedi oluyor.

Biz bu eseri, yazarın torunlarından olan Seyda Mele Numan'ın yanında diğer birkaç risale ile birlikte mahtût olarak bulduk.² Muhtemelen şu an bu eserin başka bir nüshası

¹ Ömer Pakiş, Molla Halîl el-İs'irdî ve Tefsîrdeki Metodu, (Basılmamış Yüksek Lisans tezi), Marmara Üniv. SBE, İstanbul-1996, s.16-18.

² Torunundan temin ettiğimiz bu eseri diğer bazı mahtût eserler ile birlikte bilgisayar ortamına aldık ve Şarkiyat Araştırmaları Derneği'nin arşivinde muhafaza etmekteyiz. Bu eserin kendisinde bulunduğu risaleler mecmûasında aşağıdaki risaleler bulunmaktadır. 1-Risale fi't-telaffuz bi'd-dâdı ve't-tâî, Bu eser Şeyh Mahmûd ez-Zokaydî tarafından yazılmış olup “dâd” harfinin mahreci hakkında Arapça yazılmış küçük bir risaledir. 2-İzâletu's-Şubhe fi't-tezkiyeti'l-luhûm bu eser de aynı yazara ait olup Arapça yazılmış küçük bir risaledir. Bir doktorun domuz etinin helal olması ile ilgili sözlerini çürütmek maksadıyla kaleme alınmıştır. 3-Muhtasarun min fetâva İbn-i teymiyye bu risale altı sayfa olup İbnTeymiyye'nin bazı fetvalarının özetidir. Şeyh Mahmûd Zokaydî tarafından özetlenmiştir. 4-Risâletun fi ilmi'l-'arûz bu eser de Şeyh Mahmûd ez-Zokaydî'ye ait olup şiir vezni hakkındadır. 5-Risâle fi'l-ferâiz bu eser Şafi'î fihkindan olan “*el-Enwâr*” adlı eserden Şeyh Mahmûd ez-Zokaydî tarafından özetlenmiş ferâizle ilgili bir fıkıh kitabıdır. 6-Muhtasarun min edebi'd-dînî v'd-dunyâ bu eser el-Mâverdi'nin “*Edebu'd-dîn ve'd-dunyâ*” adlı eserinin özeti olup Şeyh Mahmûd ez-Zokaydî tarafından yazılmıştır.

bulunmamaktadır. Zira daha önce ifade ettiğimiz gibi, Molla Halil hakkında bilgi verenlerin onun böyle bir eserinden hiç bahsetmemişler.

Manzûm olan bu mahtûd eser, on beş sayfa olup kenarlarında Arapça bazı haşiyeler bulunmaktadır. Bu haşiyelerin bir kısmı onun torunlarından olan Şeyh Mahmûd Zokaydî'ye aittir. Zira onu istinsah eden, haşiyelerin altına zaman zaman للوالد الماجد الشيخ محمود قدّس سرّه “Şerefli baba Şeyh Mahmûd’a –Allah sırrını kutsasın-aittir” gibi ifadeler yazmıştır. Bu ifadeden iki husus anlaşılıyor: Birincisi bu eserdeki haşiyelerin önemli bir kısmının Molla Halil’in torunlarından olan Şeyh Mahmûd ez-Zokaydî tarafından yazılmış olmasıdır. İkincisi ise, elimizdeki nüshanın ve ondaki bir kısım haşiyelerin Şeyh Mahmûd ez-Zokaydî’nin oğullarından birisi tarafından yazılmış olması ve daha önce bu eserin başka bir nüshasının bulunmuş olmasıdır. Ancak bizim araştırmalarımıza göre, o eski nüsha şu an mevcut değildir.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bu esere haşiye yazmış diğer şahıs ise, Molla Halil’in torunlarından olan Şeyh Mahmûd Zokaydî’nin oğlu Şeyh Cüneyd’dir. Zira bazı haşiyelerin sonunda نمقه الحزین جنيد “Mahzûn Cüneyd onu süsledi”, قه جنيدنم “Cüneyd onu süsledi” ifadeleri bulunmaktadır.³ Bu tür ifadelerden anlaşılıyor ki bu eserdeki haşiyelerin bir kısmı Şeyh Cüneyd’e aittir. Bu eseri istinsah eden de Şeyh Cüneyd’dir. Zira aşağıdaki ifade açık bir şekilde bu eserin Şeyh Cüneyd tarafından yazıldığı belirtilmektedir. تمت المنظومة الكردية في علم التجويد للجد الأكرم خليل أفندي العمري الخيزاني الإسعدي على يد جنيد رحمه الله Bu risaledeki bazı haşiyelerin sonunda الكاتب المذنب “Mahzûn katib”, “Günahkar katib” vb. ifadeler kullanılmıştır. Onlardan maksat Şeyh Cüneyd olduğu kanaatindeyiz. “el-Kâtib” “nüshayı istinsah eden” demektir. “el-Hazîn” ise, istinsah edenin kim olduğunu ifade ediyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi Şeyh Cüneyd bu lakabı kendisi için kullanmıştır.

Bu risalenin iki üç sayfası hariç diğer tüm sayfaların her birinde on yedi satır mevcuttur. Molla Halil, bütün tecvîd konularını aynı başlık altında işlemiştir. Yani tecvîd konuları ayrı başlıklar altında işlenmemiştir. Ancak muhtemelen istinsah eden tarafından bâbu’l-izhâr, bâbu’l-iklâb, bâbu’l-ihfâ, bâbu’l-med vb. başlıklar kullanılmıştır.

Bu risale ile birlikte Molla Halil’in tecvîdle ilgili en az iki eser daha yazdığı görülmektedir. Birisi elimizdeki bu eserdir. Dili Kürtçedir. Diğer ise, “*Diyâu kalbi’l-‘arûf fi’t-tecvîdi ve’r-resmi ve ferşi’l-hurûf*” adlı eseridir. Ömer Atalay’ın “Siirt Tarihi” adlı eserinde anlattığına göre, bahsedilen kitap beş yüz beyittir.⁴ Bundan anlaşılıyor ki Ömer Atalay’ın bahsettiği tecvîd kitabı elimizdeki tecvîd kitabından farklı bir kitaptır. Muhtemelen dili de Arapçadır. Zira Molla Halil de birçok hoca gibi eserlerin çoğunu Arapça olarak yazmıştır. Ayrıca incelediğimiz nüshanın bazı yerlerinde “müellifin Arapça manzûm tecvîdi” ve “Arapça şerhi” gibi ifadelerin kullanılmış olması⁵ ile bu esere haşiye yazan şahsın bazı yerlerde “bu sözü, Arapça manzûm tecvîdinde böyle söylemiştir” şeklinde bir cümle kullanmasından da Ömer Atalay’ın bahsettiği tecvîdinin Arapça olduğu ve Kürtçe manzûm tecvîdindeki bazı beyitlerin, Arapça manzûm tecvîttan tercüme edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim Molla Halil “*Nehcu’l-Enâm*” adlı esrin yazarken de, önce onu Arapça yazmış daha sonra Kürtçe’ye çevirmiştir. Ancak Arapça manzûm tecvîdin bütünüyle Kürtçe’ye tercüme edildiği kanaatinde değiliz. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi, Arapça yazılmış tecvîdin 500 beyit olduğundan bahsedilmektedir. Kürtçe yazılmış tecvîd ise, ancak iki yüz kırk dört beyittir.

³ Molla Halil el-İs’irdî, Risaletun fi ilmi’t-tecvîd, s. 2,3, 4.

⁴ Ömer Atalay, Siirt Tarihi, İstanbul 1946, s.113.

⁵ Molla Halil el-İs’irdî, Risaletun fi ilmi’t-tecvîd, s. 1.

Bu eser on beş sayfadan meydana gelmiş olup iki yüz kırk dört beyitten ibarettir. Dili Kürtçe olan bu risale, Kürtler ve onların çocuklarının Kur'ân-ı Kerîm'i tecvîd kurallarına göre, okumaları için, fasîh bir Kürtçe ile manzûm olarak yazılmıştır.

Risale bütün Müslümanların Kur'ân tecvîdini öğrenmelerinin farz-ı ayn olduğunu, Kur'ân'ın tecvîdle nazil olduğunu ve tecvîdin öncelikle harflerin haklarını eda etmek olduğunu belirten aşağıdaki beyitlerle başlamaktadır.

*Bizanin bira cumle hun ehlê dîn
Ku tecvîda Kur'ânê farde bi ta'ayîn
Çi ku ew bi tecvîdê nazil buye
Ji ba xaliqê mine û meşhur buye
Ewe tecvîda wî tu hîmmet bikî
Huquqê di hurûfân rî'ayet bi kî*

Risalenin sonunda ise aşağıdaki beyitler bulunmaktadır.

*Welê kîn ji tecvîdê ew besîn
Beyan bune herçî gelek lazimin
Bi cih ewan hemîyan tu dabt bike
Bi bêje ilâhî bi kelamê xwu ke
Gunah di cumleyan avfû ke
Me û da û babê di me mu'mînan
Bi ke xatirê wî xudan her du wan
Di her waqtê da sed salat û selam
Li wî bin ku da 'vet bi wî kir tamam*

Bu beyitlerde tecvîd için anlattıklarının yeterli olduğunu ve onların düzgün bir şekilde öğrenilmesinin gerekli olduğunu ifade edildikten sonra Allah'ın affı istenmekte ve Peygamberimize salat ve selam getirilmektedir.

Bu eserde altı beyit hariç diğer bütün beyitler Molla Halîl tarafından söylenmiştir. Zira bu tecvîdin kenarlarında yazılmış haşiyede aşağıdaki ibare bulunmaktadır.

قوله بزبان بده طرزبان الخ لما طالعه الوالد قدس سره وطالع عليه التجويد المنظوم للمؤلف نور الله مرقدته مع شرحه له ايضا ورأى فيه نوع نقص ونظم بدله إلى قوله يكي وان رحمت

“Baba (Şeyh Mahmûd Zokaydî)-Allah sırrını kutsasın- onu (incelediğimiz eser) mütalaa edince ve onunla birlikte müellifin-Allah kabrini nurlandırın- Arapça manzûm tecvîdini şerhi ile birlikte mütalaa edince ve onda bir nevi eksiklik olduğunu tespit edince, “Bizane bi deh Tarzan” sözünden “Yekî wan rahmet” sözüne kadar ki beyitleri nazmetti.”⁶ Yukarıdaki bahsedilen beyitler tam olarak altı beyittir. İşte bu altı beytin Molla Halîl'e ait olmadığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır.

B) Metodu ve dili

Molla Halîl, konular hakkında bilgi verirken kullandığı her cümlelerin ve her kelimenin anlamlı olması birlikte dile kolay gelmesine ve kulağa zevk vermesine önem

⁶ Molla Halîl el-İs'irdî, a.g.e. , s.10

vermiştir. Bu nedenle çok az bir ifadeyle birçok kuralı zikretmiştir. Misaller ve tecvîd kavramları çıkarıldığında, kullanılan kelimelerin çoğunun bilinen Kürtçe kelimelerden meydana geldiği görülmektedir. Bundan da anlaşılıyor ki bu eserin hedef okuyucusu halktır.

Molla Halil, harflerin mahreçleri, sıfatları, Kur'ân'daki bazı kelimelerin okunuşu ve vakf durumları hariç diğer tecvîd konularını genelde birkaç beyitle açıklamıştır. Çoğu zaman anlattığı tecvîd kaidesi ile birlikte bir misal de zikretmiştir. Konunun detayına girmeden hem konu anlatılmış hem de konu ile ilgili bir misal de verilmiştir. Misal verirken bazen sadece ilgili ayetten birkaç kelimeyi zikretmiş bazen de, onunla birlikte sure ismini de zikretmiştir. Misal vermeden bir kaideden bahsetmiş olması çok nadirdir.

C) Muhteva

“*Risâletun fî 'ilmi't-tecvîd'*” adlı bu eserde hemen hemen tecvîdin bütün konuları mevcuttur. Hatta onda açıklanmış bazı konulara diğer tecvîd kitaplarında değinilmemiştir. Örneğin, bazı kelime ve harflerin yazılışı diğer birçok tecvîd eserinde mevcut değildir.

“*Risâletun fî 'ilmu't-tecvîd'*” adlı eserin içeriği ana başlıklarıyla şu şekildedir:

1-Tecvîd Hakkında Bilgi

Molla Halil, öncelikle Kur'ân'ın tecvîdle okunmasının kesin bir şekilde farz olduğunu belirtmektedir. Gerekçe olarak, Kur'ân'ın Allah tarafından tecvîdle indirilmiş olmasını göstermektedir. Bu sebeple de harflerin mahreçlerine riayet etmenin gerekli olduğunu ifade etmektedir. Kur'ân okuyanın bütün gayretini sarf ederek Kur'ân-ı iyi okuyanlara tabi olmasının gerekli olduğunu ve harflerin mahreçlerine riayet edilmeyen bir kıraatın sahibine lanet ettiğini söylemektedir. Tecvîd kurallarına riayet edilen bir okumanın kişi için kabirde arkadaş, kıyamette nûr ve anne-babası için de rahmete vesile olacağını ve Allah'a yakınlaştıracığını belirtmektedir. O, bu söylediklerimizin bir kısmını aşağıdaki beyitlerle dile getirmektedir.⁷

*Bizanin bira hun cumle ehlê dîn
Ku tecvîda Kur'ânê farde bi ta'ayîn
Çi ku ew bi tecvîdê nazil buye
Ji ba xaliqê mine û meşhur buye
Ewe tecvîda wî tu hîmmet bikî
Huquqê di hurûfân rî'ayet bikî
Heçî qar ê ku rî'ayet ne ke
Li wî xwendina wî jî la'net dike
Cefaê bide def û ezmanê xwu
Ku xaric kî her herfe kî li terzê xwu
Werenk tabi 'ê qarîyan jî bibe
Bi ta'lîm dana ewan razî be*

2-Harflerin mahreç ve sıfatları

⁷ el-İs'irdî, Risaletun fî ilmi't-tecvîd, s. 1.

Molla Halîl, tecvîdin hükmü ile ilgili verdiği bu bilgiden sonra aşağıdaki beyitle harflerin mahreci konusuna geçiş yapmaktadır.

Bizane hurufê di wî bîst û nehin

Mexarîc ji bo wan hem hifdehin

Yukarıdaki beyitte Kur'ân'da kullanılan harflerin yirmi dokuz olduğunu ve mahreçlerinin de on yedi olduğu ifade edilmektedir. Ondan sonra gelen beyitlerde ise, hangi harfin mahrecinin ne olduğu izah edilmektedir. İlk başta aşağıdaki beyitlerle med harflerinin ve halk harflerinin mahreçleri açıklanmaktadır. Daha sonra bütün harflerin mahreçleri teker teker belirtilmektedir.⁸

Hewayê deve mexreca harfê med

Ku waw û elîf yain ey ze'l-emed

Ji 'elayê helqêne hemze û ha

Werenge ji nîf hîndîn 'eyn û ha

Molla Halîl, harflerin mahreçleri bahsini tamamladıktan sonra sıfatlarını aşağıdaki beyit⁹ ile açıklamaktadır.

Sifat cehr û raxw û istifalin bizan

We simtu inîftahin di gel diddê wan

Bu beyitte harflerin cehr, rahv, istifal, simt, inîftah vb. sıfatlarının bulunduğu belirtildikten sonra tefhîm, isti'lâ, tarkîk, hems vb. birçok sıfattan ve "lâm" ve "râ" gibi bazı harflerin okunuş şekilleri ile ilgili şartlardan bahsedilmekte ve aşağıdaki beyitle onlar¹⁰ üç kısma ayrılıp hangi sıfatın hangi kısma girdiğini açıklanmaktadır.

Sifatê me gotî hinek qaîmin

Hinek jê da 'îfin hinek mulaîmin

Bu beyitte sıfatlardan bir kısmının kuvvetli, bir kısmının zayıf, bir kısmının ise, orta olduğu ifade edilmektedir.

3-Genelde tecvît ilminden sayılan konular

Molla Halîl, harflerin mahreçlerinden sonra tecvîdin en çok bilinen konularından bahsetmektedir. Aşağıda isimleri zikredilen konular Molla Halîl'in en fazla üzerinde durduğu konulardır.

a) İdğam

Tu sakîne mîsleyn û cinseyn bira

Dexim ke di oldaşê da eşkera

Yukarıdaki beyitte¹¹ misleyn ve cinseyn idğamlarında sakîn harflerinin, benzerlerinde idğam olduğu ifade edilmektedir. Daha sonra tecvîd kitaplarında fazla rastlayamadığımız ve birbirinde idğam olunmayan bazı harflerden bahsedilmektedir.

Ne idxam ke lâmê di nûnu di tâ

⁸ el-İs'irdî, a.g.e., s. 1.

⁹ el-İs'irdî, a.g.e., s. 2.

¹⁰ el-İs'irdî, a.g.e., s. 4.

¹¹ el-İs'irdî, a.g.e., s. 5.

Ne ‘aynê di qaf û ne hâê di ha

Yukarıdaki beyitte “lâm” harfinin “nûn” ve “ta” harflerinde ve “hâ” harfinin ise, “he” harfinde idğam edilmediğini söyledikten sonra buna benzer birçok harften bahsedilmektedir.

b) Kamerî-şemsî harfler

Kamerî ve şemsî harfler hakkında aşağıdaki iki beyitle¹² çok kısa ve öz bir bilgi verilmiştir.

*Mudam lama te‘rîfê idxam bike
Di xayrê xef ‘eqîmeh îbxî heccek
Qemerîyye ne ev çî ku lam di wan
Dexim na bi şemsiyye ne xayrê wan*

c) İzhâr

İzhar hakkında iki beyitlik kısa ve yeteri bilgi verilmektedir.¹³

*Tu nûn û tenvîn îzhar bike
Li nik harfê halqê, idxam bike
Li nik yermelûn bi xunne welê
Bi xayrê lam û râê we dexmê medê*

Yukarıdaki beyitlerde tenvîn ve sakin nûndan sonra boğaz harflerinin izhar edilmesi istenmektedir. يرملون harflerinden önce ise, tenvîn veya sâkin nûnun idğam edilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

c) İklâb

*Di heçî mîslê Sinwan û dunya hene
Li nik baê qelb ke bi mîma bi xunne*

İklâbı sadece yukarıdaki beyitle açıklamıştır. Bu beyitte tenvîn veya sakin nûnun isimleri zikredilmemiş onun yerine صنوان دنيا kelimeleri misal olarak verilmiştir.¹⁴ Zira onlarda sâkin nûn mevcuttur.

d) İhfâ

*Tu ixfa ke bi xunne li nik ma‘edan
Li nik qaf û kafan kebîre bi zan*

Yukarıdaki beyitlerde ğunne ile ihfanın yapılmasının gerekli oluşu söylenmektedir.¹⁵ Ancak ihfa harflerinden bahsedilmemektedir.

e) Medler

Bizane ku sê qismê meddê hene

¹² el-İs'irdî, a.g.e., s. 6.

¹³ el-İs'irdî, a.g.e., s. 7.

¹⁴ el-İs'irdî, a.g.e., s. 7.

¹⁵ el-İs'irdî, a.g.e., s. 7.

*Ku wacib û lazim û caîz ne
Ewe medda wacîb ku waqî' bibit
Di ber hemzê lakîn di yêk lefz bit*

Molla Halîl, medlerin üç çeşit olduğunu belirttiikten sonra vacîb medden başlayarak her birini teker teker açıklamaktadır.

4- Vakıf

Aşağıdaki beyitlerle vakıf konusuna başlanmaktadır. Önce vakf etmenin hükmünden daha sonra, yapılaş şekillerinden ve çeşitlerinden bahsedilmektedir.¹⁶

*Ku tecvîda harfan te zanî bicî
Bi bal nev'ê vaqfê bibeh muteccîh
Ku tam û kafî hesen her sêne
Bizane tu qenc ew li kî cîhne*

Yukarıdaki beyitlerde iyi olarak kabul edilen vakfın hasan, kâfî ve tâm olmak üzere üç ayrıldığı ifade edilmektedir.

5-Hat

*Tu guhdêre resma xetê ey bira
Ji bot e bibêjim hinek aşkera*

Birçok tecvîd kitabında kelimelerin yazılışından bahsedilmemesine rağmen Molla Halîl el-İs'irdî eserinde bu konu üzerinde de durmuştur. Ancak burada kelimelerin sadece Kur'ân'daki yazılışları üzerinde durulmuştur. Örneğin, 'مَا'مرأة'أيها'nın bitişik veya ayrı yazılması, muzarî fiilin sonundaki illet harfinin bazen düşmesi vb. kelimelerin farklı yazılışlarını teker teker hangi surede olduğunu açık bir şekilde belirtilererek anlatılmaktadır.¹⁷ Aşağıdaki beyitlerle Kur'ân'daki kelimelerin yazılışı hakkında bilgi verilmektedir.

*Tu guhdêre resma xetê ey bira
Ji bo te bibêjim hinek eşkra
Heçî taê haê ku bi ta hatine
Di hindek cîhan dê beyan kim çine
We kî lafzê merat di heft 'ardêda
Di do di Yusuf û yek di İmranê da*

Molla Halîl bu beyitlerde muhataptan kendisini dinlemesini isteyerek 'مرأة' kelimesinin sonunda bulunan (ة)'nin (ت) şeklinde geldiği yerlerden bahsetmektedir. Daha sonra Kur'ân'daki yazılışı farklı olan diğer bazı kelimelerin içinde bulunduğu surelerin isimlerini zikrederek belirtmektedir.

Sonuç

¹⁶ el-İs'irdî, a.g.e., s. 8.

¹⁷ el-İs'irdî, a.g.e., s. 8.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki birçok ilmî silsilenin kendisinde bulunduğu Molla Halîl el-İs'irdî'nin şu ana kadar en az yirmi altı eseri araştırmacılar tarafından bilinmektedir. Ancak incelediğimiz “*Risâletun fî ‘ilmi’t-tecvîd*” adlı bu eserinden bugüne kadar hiç bahsedilmemiştir. Bu da eserin şimdiye kadar kimse tarafından bilinmediği anlamına gelmektedir. Eserin başka bir özelliği de tecvitle alakalı Kürtçe olarak yazılmış ilk eser olmasıdır.

Bu eser halkın Kur’ân-ı Kerîm’i tecvîde riayet ederek okumasını sağlamak gayesiyle yazılmıştır. Bu nedenle kısa ve öz bir şekilde yazılmıştır. İlim ehline göre çok kolay ve anlaşılır bir anlatıma sahip bir risaledir. Bu sebeple ilim ehli tarafından halka öğretildiğinde çok kolay bir şekilde öğrenilebilecek bir eserdir.

Kanaatimizce Kürtçe olarak yazılmış olan bu eserin bugüne kadar bilinmemesi çok büyük bir eksikliklerdir. Zira söz konusu bu eser tanınmış olsaydı, aynı Molla Halîl’in “*Nehcu’l-enâm*” adlı eseri gibi halk arasında yaygınlaşır. Dolayısıyla Doğu ve Güneydoğu’da Kur’an’ın tecvîd kurallarına göre okunması noktasındaki hataların giderilmesine büyük katkı sağlardı.